

Martin Heidegger

POREKLO UMETNOSTI IN DOLOČITEV MIŠLJENJA

Predavanje z dne 4. aprila 1967 na Akademiji znanosti
in umetnosti v Atenah, pregledana verzija*

Gospod predsednik!
Spoštovani kolegi!
Moje dame in gospodje!

341

Prva in edina beseda nas, tukaj navzočih članov berlinske Akademije umetnosti, bodi beseda zahvale za pozdravne besede gospoda profesorja Teodorakopulosa, za povabilo s strani grške vlade, za gostoljubnost tukajšnje Akademije znanosti in umetnosti.

Toda kako vam, gostoljubnim Atencem, prinašamo zahvalo gostov?

Zahvaljujemo /danken/ se tako, da poskušamo misliti /denken/ z vami. Misli o čem? Kaj drugega naj mi, člani akademije umetnosti, tu v Atenah,

* Originalni rokopis je avtor podaril Walterju Biemlu z naslednjim posvetilom:

»Walterju Biemlu / v zahvalo za njegovo pomoč pri pripravi zbranih del, ki jo je črpal iz svojih bogatih izkušenj.

Freiburg i. Br.
10. marca 1974

Martin Heidegger«

pred člani akademije znanosti in v času znanstvene tehnike, lahko sploh premišljamo kot oni svet, ki je zahodnim-evropskim umetnostim in znanostim nekoč ustanovil njihov začetek?

Ta svet je, historično računano, sicer minul. Zgodovinsko, izkušen kot naša usoda, pa še vedno ostaja in vedno na novo tudi bo pričujoč: tak, ki čuje na nas, da mu mislimo nasproti in ob njem preskušamo naše lastno mišljenje in upodabljanje /Bilden/. Začetek neke usode je namreč tisto največje. Že vnaprej namreč vlada nad vsem prihajajočim.

Misleč si priklicujemo v spomin poreklo umetnosti v Heladi. Skušamo se ozreti v območje, ki je vladalo še pred sleherno umetnostjo in ki je umetnosti šele dodelilo tisto, kar je njej lastno. Ne stremimo po tem, da bi umetnost definirali z nekakšnim obrazcem, še manj pa nam pristoja, da bi historično poročali o zgodovini nastanka umetnosti v Heladi.

342

Ker pa bi se pri našem premisleku vendarle radi izognili samovoljnosti misli, si tu, v Atenah, izprosimo svet in vodstvo pri nekdanji zavetnici mesta in atiške dežele, boginji Ateni. Polnosti njene božanskosti ne moremo doumeti. Lahko le poizvemo, kaj nam Atena o poreklu umetnosti pove.

To je prvo vprašanje, ki mu bomo sledili.

Drugo pa se nam vsiljuje kar samo. Glasi se: Kako je, z ozirom na nekdanje poreklo umetnosti, z umetnostjo danes?

Na koncu bomo kot tretje vprašanje premislili naslednje: Od kod je določeno mišljenje, ki skuša danes misleč slediti izvoru umetnosti?

I

Homer Ateno imenuje *polymetis*, v mnogih rečeh svetovalko /vielfältig Ratende/. Kaj pomeni svetovati? Pomeni: vnaprej misliti na nekaj in skrbeti za nekaj in tako dopustiti, da nekaj uspe, se izpolni. Zato Atena vlada po-

vsod, kjer ljudje nekaj pripravljajo, privajajo na svetlo, nekaj napravljajo, spravljajo v delo /ins Werk bringen/, delajo in počnejo. Tako je Atena Heraklejeva prijateljska svetovalka-pomočnica pri njegovih delih. Atlasova metopa z Zevsovega templja v Olimpiji dopušča pojavo boginje: nevidne, še ko je komu ob strani, in obenem daljne zaradi vzvišene odmaknjenosti njene božanskosti. Atena svoj posebni svet podarja možem, ki proizvajajo naprave, posodja in okrasje. Vsak, ki se – večč v proizvajanju nečesa – razume na svojo stvar, ki lahko vodi njeno obdelavo, je *technîtes*. Pomen tega imena vse preveč okrnemo, če ga prevajamo z »rokodelcem«. Tudi tisti, ki gradijo stavbe in ustvarjajo slike, se imenujejo tehničarji. Tako se imenujejo zato, ker njihovo merodajno početje vodi vrsta razumevanja, ki nosi ime *téchne*. Ta beseda poimenuje vrsto védenja. Ne pomeni torej narejanja in izdelovanja. Védenje pa pomeni: že prej imeti pred očmi tisto, za kar bo pri pripravljanju neke slike ali dela šlo. Delo je lahko tudi delo znanosti in filozofije, pesništva in javnega govorništva. Umetnost je *téchne*, vendar ni nobena tehnika. Umetnik je *technîtes*, vendar ni ne tehnik ne rokodelca.

Ker umetnost kot *téchne* temelji na védenju, ker je to védenje o podobi-kažočem, mero-dajnem, a še ne vidnem, ki mora biti šele privedeno v vidnost in zaznavnost dela, zato tak predpogled v dotlej še ne ugledano na še posebno odlikovan način potrebuje razgled in svetlobo.

343

Umetnost noseči predpogled potrebuje razsvetlitev. Od kod drugod bi bila ta umetnosti dodeljena, če ne od boginje, ki je kot *polymetis*, v mnogem svetujoča, obenem tudi *glaukôpis*? Pridevek *glaukôs* poimenuje sijoči blesk morja, zvezd, meseca, pa tudi lesket oljke. Atenino oko je lesketavo-sijoče. Zato k njej, kot znamenje njenega bistva, spada sova, *he glauûks*. Njeno oko ni le ognjeno žareče, sije tudi skozi noč in naredi sicer nevidno vidno.

Zato Pindar v VII. olimpijski odi, slaveč otok Rodos in njegove prebivalce, pove tudi naslednje (v. 50 isl.):

*auta dé sphisin ôpase téchnan
pâsan epichthonion Glaukôpis chersî krateîn.*

»Sinjeoka boginja jim je naklonila,
da z marljivostjo spretnih rok
v vseh umetnostih prekašajo zemljane.«*

Vendar se moramo vprašati še bolj natančno: Kam je usmerjen svetujoče-sveteči pogled boginje Atene?

Da bi našli odgovor, si unavzočimo posvetilni relief v muzeju na Akropoli. Kam je usmerjen snujoči pogled boginje? K mejniku, k meji. Vendar meja ni le obris in okvir, ni le tisto, pri čemer se nekaj konča. Meja pomeni tisto, po čemer je nekaj zbrano v svojo lastnost, da bi iz tega zasvetilo v svoji polnosti in se spravilo na dan v svoji prisotnosti. Snujoč mejo, ima Atena že v pogledu tisto, k čemur mora človekovo početje že vnaprej pogledovati, da bi tako ugledano pro-izvedlo v vidnost dela. Še več: snujoči pogled boginje ne zre le nevidnih podob možnih človekovih del. Atenin pogled predvsem že počiva na tistem, kar stvarem, ki ne potrebujejo človekovega proizvajanja, dopušča, da iz sebe samih vzniknejo v liku svoje prisotnosti. To so

344 Grki že od davnine imenovali *phýsis*. Rimski prevod besede *phýsis* z *natura* in iz te zadnje scela izhajajoči pojem narave, ki je postal usmerjajoči pojem zahodnega-evropskega mišljenja, zakrivata smisel tistega, kar *phýsis* pomenja: iz samega sebe v svoje vsakokratne meje vznikajoče in v tem pomujajoče se.

Tajinstveno te *phýsis* lahko izkušamo v Heladi še danes – samo tu; takrat namreč, ko se – zaprepadujoč nas in obenem zadržano – prikaže gora, otok, obala, oljka. Sliši se govoriti, da je to zaradi edinstvene svetlobe. Tisti, ki to govorijo, imajo na določen način prav, a s tem vendarle zadenejo le nekaj, kar ostaja na površini. Ne mislijo pa za tistim /nachdenken/, kar to svojsko svetlobo daje in čemur ta kot to, kar je, pripada. Le tu, v Heladi, kjer se je celota sveta človeku prigovorila kot *phýsis* in ga nagovorila, je človekovo dozemanje in dejanje temu nagovoru lahko odgovarjalo in moralo odgovarjati, takoj ko je nanj začelo navaljevati to, da sam, iz lastnih zmožnosti

* Nav. po prevodu Kajetana Gantarja v: Pindar, zbirka Lirika, Ljubljana 1980, str. 23.

privaja v prisotnost tisto, kar kot umetniško delo dopušča pojavljanje sveta, kakršen se dotlej še ni pojavil.

Umetnost odgovarja *phýsis*, in vendarle ni nikakršno posnemanje ali odsliskavanje že prisotnega. *Phýsis* in *téchne* si na tajinstven način sopripadata. Toda element, v katerem si *phýsis* in *téchne* sopripadata, in okrožje, v katerega se mora spuščati umetnost, da bi kot umetnost postala to, kar je, ostajata skrita.

Že v zgodnjem grštvu so se pesniki in misleci te skrivnosti sicer dotaknili: svetloba, ki vsemu prisotnemu daje njegovo prisotnost, zbir svoje nenadno najavljajoče se vladavine kaže v blisku.

Heraklit pravi (B 64): *tá de pánta oiakídzēi keraunós*. »Vse pa krmari blisk.« To pomeni: Blisk z enim samim udarcem prinaša in usmerja pojavljanje tistega, kar se iz samega sebe pojavlja v samolastnem liku. Bliske luča Zevs, najvišji bog. In Atena? Ona je Zevsova hči.

345

Skoraj ob istem času, iz katerega izvira beseda misleca Heraklita, da pesnik Ajshil v sklepnem prizoru Oresteje, ki se odigrava na atenskem areopagu (Evmenide 827 f.), Ateni spregovoriti naslednje:

*kai kledas oida dómatos móne theôn
en hô keraunós estin esphragisménos.*

*»Od bogov edina vem za ključ hiše,
kjer blisk za pečatom zaprt počiva.«*

Po tem védenju je Atena kot Zevsova hči tudi v mnogih stvareh svetujoča, *polymetis*, jasno vida, *glaukòpis*, in *skeptoméne*, meje snujoča boginja.

V to bližnjo daljavo vladavine boginje Atene moramo misliti, da bi zaslutili vsaj delček skrivnosti porekla umetnosti v Heladi.

II

In danes? Stari bogovi so pobegnili. Hölderlin, ki je ta beg izkusil in ga ustanovil v besedi tako kot še noben pesnik pred njim in za njim, se v svoji, bogu vina Dionizu posvečeni elegiji Kruh in vino, sprašuje takole (4.kit.): »Kje so, kje vendar sijajo prerokbe daljnosežne?

Delfi zdaj dremljejo, kje se razlega velika usoda?«*

346 Mar danes, po poltretjem tisočletju še obstaja umetnost, ki je zavezana istemu nagovoru kot nekoč umetnost v Heladi? Če ne, iz katerega območja prihaja nagovor, kateremu odgovarja moderna umetnost v vseh njenih okrožjih? Njena dela ne izvirajo več iz samolastnost podeljujočih meja sveta ljudskega in nacionalnega. Pripadajo univerzalnosti svetovne civilizacije. Njen ustroj in naprave zasnavlja in usmerja znanstvena tehnika. Ona je tista, ki ji je odločiti o načinu in možnostih človekovega prebivanja v svetu. Ugotovitev, da živimo v znanstvenem svetu in da z »znanostjo« naslavljamo naravoslovno znanost, matematično fiziko, seveda poudarja to, kar še predbro poznamo.

Zato se kar sama ponuja razlaga, da je okrožje, iz katerega prihaja nagovor, ki mu mora danes odgovarjati umetnost, znanstveni svet.

Temu se obotavljamo pritrditi. Ostajamo namreč brez svéta. Zato se vprašajmo: Kaj pomeni – »znanstveni svet«? Nietzsche je že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja s svojo besedo vnaprej izrekel nekaj, kar pripomore k razjasnitvi tega vprašanja. Ta beseda se glasi:

»To, po čemer se odlikuje naše 19. stoletje, ni zmaga *znanosti*, temveč zmaga znanstvene *metode* nad znanostjo.«

(Volja do moči, št. 466)

* Nav. po pregradu Nika Grafenauerja v: Hölderlin, zbirka Lirika, Ljubljana 1978, str. 60.

Ta Nietzschejev stavek potrebuje pojasnilo.

Kaj tu pomeni »metoda«? Kaj pomeni: »zmaga metode«? »Metoda« tu ne pomeni orodja, s pomočjo katerega znanstveno raziskovanje obdeluje tematično opredeljeno okrožje predmetov. Nasprotno, metoda pomeni vrsto in način vnaprejšnjega izmejevanja vselejšnjega okrožja predmetov raziskovanja v njihovi predmetnosti. Metoda je naprej posegajoči zasnitek sveta, ki utrdi to, glede na kaj in samo glede na kaj je le-tega mogoče raziskovati. In kaj to je? Odgovor: vseskozišnja preračunljivost vsega, kar je dostopno in preverljivo v eksperimentu. Temu zasnutku sveta so postopki posameznih znanosti podrejeni. Prav zato je tako razumljena metoda »zmaga nad znanostjo«. Zmaga pa vsebuje neko odločitev. Ta odločitev pa pove: Za dejansko resnično velja le tisto, kar je znanstveno izkazljivo, tj.: kar je preračunljivo. S preračunljivostjo svet za človeka postane nekaj, kar lahko vsak čas in v celoti obvladuje. Metoda je zmagovito izzivanje sveta k njegovi popolni razpoložljivosti za človeka. Zmaga metode nad znanostjo je svojo pot začela v 17. stoletju, z Galileiem in Newtonom, v Evropi – in nikjer drugod na tej Zemlji.

347

Zmaga metode se danes v svojih najskejskih možnostih razvija kot kibernatika. Grška beseda *kybernétes* je ime za krmarja. Znanstveni svet postane kibernetični svet. Kibernetični zasnitek sveta – v svet vnaprej posegajoč – temu pripisuje, da je temeljna poteza vseh preračunljivih svetovnih potekov krmiljenje. Krmiljenje enega poteka po drugem se posreduje s predajanjem sporočila, informacije. Kolikor se krmiljeni potek javlja nazaj poteku, ki ga krmili, in ga tako informira, ima krmiljenje značaj vzajemnega povratnega toka informacij.

Sem in tja potekajoče medsebojno upravljanje potekov v njihovem vzajemnem nanašanju se torej odvija kot krožno gibanje. Zato kot temeljna poteza kibernetično zasnutega sveta velja krogotok upravljanja. Na njem sloni možnost samoupravljanja, avtomacije gibalnega sistema. V kibernetično predstavljenem svetu izginja razlika med avtomatskimi stroji in živimi bitji. Izravnana je v brezrazlični potek informacij. Kibernetični zasnitek sveta, »zmaga metode nad znanostjo«, omogoča vseskozi enolično in v tem smislu univerzalno preračunljivost, tj. obvladljivost neživega in

živega sveta. V to enoličnost kibernetičnega sveta je napoten tudi človek. On celo na odlikovan način. V horizontu kibernetičnega predstavljanja je človekovo mesto v najširšem krogotoku upravljanja. Po novoveški predstavi o človeku je ta namreč subjekt, ki se na svet kot na okrožje objektov nanaša s tem, da te obdeluje. Takšno vsakokratno spreminjanje sveta se nato javlja nazaj človeku. Kibernetično predstavljen odnos subjekta in objekta je vzajemni odnos informacij, povratni tok informacij v tistem najbolj odlikovanem krogotoku upravljanja, ki se ga da opisati z oznako »človek in svet«. Zato kibernetična znanost o človeku podlage za znanstveno antropologijo zdaj išče tam, kjer merodajno zahtevajo metode, zasnavljanje nečesa glede na preračunljivost, lahko s kar največjo gotovostjo izpolnimo z eksperimentom – v biokemiji in biofiziki. Zato je po merodajnosti metode tisto, kar je v človekovem življenju na merodajen način živo, zarodna celica. Ta ne velja več – tako kot prej – za miniaturno izdajo že docela razvitega živega bitja. Biokemija je v genih zarodne celice odkrila načrt življenja. Ta je v genih zapisani, v njih shranjeni vnaprejšnji zapis, program razvoja. Znanost že pozna abecedo tega vnaprejšnjega zapisa. Govori se o »arhivu genskih informacij«. Na poznavanju te abecede utemeljujejo zanesljivost izgleda, da bodo nekega dne obvladovali tudi znanstveno-tehnično proizvodnjo in vzrejo človeka. Vdor biokemije v gensko strukturo človekove ključne celice in razbitje atoma, ki ga je izvedla jedrska fizika, sta postavljeni na taiste tirnice zmage metode nad znanostjo.

V nekem zapisu iz leta 1884 si je Nietzsche zabeležil: »Človek je še neizgotovljena žival« (XIII, n. 667). Ta stavek vsebuje dve misli. Prvič: človekovo bistvo še ni do konca dognano. Drugič: človekova eksistenca še ni nekaj trdnega, zagotovljenega. Danes pa neki ameriški raziskovalec kljub temu razglša: »Človek bo edina žival, ki bo zmogla upravljati lastno evolucijo.« Vendar je kibernetika prisiljena priznati, da v današnjem času človekove tubiti še ni mogoče povsem krmiliti. Zato človek v univerzalnem okrožju kibernetične znanosti prehodno še velja za »dejavnik motnje«. Morete učinkuje človekovo na videz svobodno načrtovanje in delovanje.

Toda danes se je znanost polastila tudi tega polja človekove eksistence. Strogo metodično se loteva raziskovanja in načrtovanja možne prihodnosti delujočega človeka. Preračunava informacije o tem, kar človeka – kot nekaj

načrtljivega – še čaka. Ta vrsta prihodnosti je futurum za logos, ki se kot futurologija podreja zmagi metode nad znanostjo. Sorodnost te najmlajše znanstvene discipline s kibernetiko je očitna.

Toda doseg kibernetično-futurološke znanosti o človeku lahko v zadostni meri izmerimo šele, če upoštevamo, na kateri predpostavki temelji. Njena predpostavka je to, da je človek zastavljen kot družbeno bitje. Družba pa pomeni: industrijska družba. Ona je subjekt, na katerega se nanaša svet objektov. Sicer se meni, da je s človekovim družbenim bistvom njegovo jazstvo preseženo. Toda s tem svojim družbenim bistvom človek nikakor ne opusti svoje subjektivitete. Nasprotno, industrijska družba je do skrajnosti stopnjevano jazstvo, tj. subjektiviteta. V njej se človek postavlja izključno sam nase in na okrožja svojega življenega sveta, ki jih je sam vzpostavil kot institucije. Industrijska družba pa je lahko to, kar je, le če se podreja mero-dajnosti po kibernetiki obvladovane znanosti in znanstvene tehnike. Avtoriteta znanosti pa se spet opira na zmago metode, ki s svoje strani svojo upravičenost izkazuje z učinkovitostjo raziskovanja, ki ga sama upravlja. Ta izkaz imamo za nekaj zadostnega. Anonimna avtoriteta znanosti velja za nedotakljivo.

349

Verjetno ste se med tem nenehno spraševali: Kaj nam bodo ta pojasnila o kibernetiki, futurologiji in industrijski družbi? Mar se nismo vse preveč oddaljili od našega vpraševanja po izvoru umetnosti? Res kaže tako, a to vendarle ne drži.

Nasprotno, ta napotila o tubiti današnjega človeka so nas šele pripravila za to, da naše vprašanje o izvoru umetnosti in določitvi mišljenja vprašujemo bolj premišljeno.

III

Po čem torej vprašujemo sedaj? Po območju, iz katerega prihaja terjatev, naslovljena na umetnost? Je to območje kibernetični svet futurološko načrtujoče industrijske družbe? Če naj je ta svet svetovne civilizacije območje,

iz katerega je umetnost nagovorjena, smo ga prek prej omenjenih napotil sicer vzeli na znanje. Toda to jemanje na znanje še ni spoznanje tistega, kar ta svet kot tak obvladuje. Misleč moramo slediti tistemu, kar v modernem svetu vlada, da bi se lahko zazrli v območje porekla umetnosti, ki ga iščemo. Temeljna poteza kibernetičnega zasnutka sveta je krogotok upravljanja, po katerem teče povratni tok informacij. Najširši krogotok upravljanja zaobjema vzajemni odnos med človekom in svetom. Kaj vlada v tej zaobjetosti? Človekova nanašanja na svet in z njimi njegova celotna družbena eksistenca so zajeta v okrožju vladavine kibernetične znanosti.

Ista zаетost, tj. ista ujetost, se kaže tudi pri futurologiji. Kakšne vrste je prihodnost, ki naj bi jo strogo metodično raziskovala futurologija? Prihodnost je predstavljena kot tisto, kar »človeka še čaka«. Vsebina tega, kar se človeku približuje, pa se nujno izčrpa v tistem, kar se izračunava iz sedanjosti in za sedanjost. Prihodnost, ki jo raziskuje futurologija, je le podaljšana sedanjost. Človek ostaja zает v okrožju možnosti, ki jih je izračunal sam in za sebe.

350

In industrijska družba? Ona je samopostavljajoča se subjektiviteta. Temu subjektu so prirejeni vsi objekti. Industrijska družba se je razšopirila v brezpogojno merilo vse objektivnosti. Tako se pokaže: industrijska družba eksistira na temelju zаетosti v svojo lastno tvorbo.

Kako je z umetnostjo znotraj industrijske družbe, katere svet postaja kibernetičen? Bodo izjave umetnosti postale neke vrste informacija v tem svetu in za njega? Bo njene doneske določalo to, da bodo zadoščali procesnemu značaju industrijskega krogotoka upravljanja in njegove zmožnosti nenehnega samovršenja? Če je tako, ali delo še lahko ostane delo? Ni njegov moderni smisel v tem, da je nekaj že vnaprej preseženega, v prid nadaljnega vršenja ustvarjalnega procesa, ki se regulira le sam iz sebe in tako ostaja zает sam v sebi? Se moderna umetnost kaže kot povratni tok informacij v krogotoku upravljanja industrijske družbe in znanstveno-tehničnega sveta? Mar tolikokrat imenovani »kulturni pogon« od tod prejema kar svojo legitimost?

Ta vprašanja na nas pritiskajo kot vprašanja. Zbirajo pa se v enem samem, ki se glasi:

Kako je s človekovo zajetostjo v njegov znanstveno-tehnični svet? Mar v tej zajetosti morda ne vlada zaprtost človeka nasproti tistemu, kar ga usoja v njemu lastno določitev, da se uskladi v tisto usodnostno, namesto da bi znanstveno-tehnično preračunavajoč razpolagal s samim seboj in s svojim svetom, s samim seboj in svojim tehničnim samoproduciranjem? (Mar ni upanje, če je sploh lahko princip, brezpogojna samo-pašnost človekove subjektivitete?)

Toda ali lahko človek svetovne civilizacije sam prebije svojo zaprtost nasproti usodi? Prav gotovo ne po poti in s sredstvi svojega znanstveno-tehničnega načrtovanja in izdelovanja. Mar si človek potem sploh sme domišljati, da bi to zaprtost nasproti usodi prebil? To bi bilo nezmerno. Zaprtost nikoli ne more biti prebita *po* človeku. Vendar se tudi ne bo razprla brez človekovega sodelovanja. Kakšne vrste je to odprtje? Kaj lahko človek naredi, da bi ga pripravil? Domnevamo lahko, da je tisto prvo: ne se izogibati tem vprašanjem. Nujno je, da jim misleč sledimo. Nujno je, da najprej sploh premislimo to zaprtost, tj. da misleč sledimo tistemu, kar v njej vlada. Domnevamo lahko, da sploh ne gre za to, da bi to zaprtost prebili. Nujen pa ostaja uvid, da takšno mišljenje ni gola predigra delovanja, temveč je sama odločilno dejanje, s katerim se lahko človekovo zadržanje do sveta sploh lahko začne spreminjati. Nujno je, da misel sprostimo od že dolgo nezadostnega razlikovanja med teorijo in prakso. Nujen ostaja uvid, da takšno mišljenje ni nobeno svojevoljno početje, saj ga lahko tvegamo le na ta način, da se mišljenje spusti v območje, iz katerega danes planetarna svetovna civilizacija prejema svoj začetek.

Nujen je korak nazaj. Nazaj kam? Nazaj v začetek, ki se nam nakazuje v napotilu na boginjo Ateno. Toda ta korak nazaj ne pomeni, da bi moral biti grški svet na kakršen koli način obnovljen in da bi moralo mišljenje iskati pribežališče pri predsokratskih filozofih.

Korak nazaj pomeni: odstop mišljenja pred svetovno civilizacijo, odstop v

odmik od nje, nikakor pa ne v njeno utajevanje, tj. spustitev v tisto, kar je moralo na začetku zahodnega mišljenja ostati še nemišljeno, vendar je bilo tam že imenovano in našemu mišljenju prišepetano.

Ne, še več – naš poskus premisleka je imel to nemišljeno že vseskozi pred očmi, ne da bi ga posebej omenil. Z napotilom k na raznolike načine sve-tujoči, s sinjimi očmi meje snujoči Ateni smo postali pozorni na iz svoje obmejitve vznikajoče gorce, otoke, podobe in oblike, na sopripadnost *phýsis* in *téchne*, na edinstveno prisotnost stvari v tolikokrat imenovani svetlobi.

Toda – mislimo zdaj to bolj premišljujoče: svetloba zmore prisotno osvetliti le, če je prisotno vzniknilo v neko odprto in prosto in če se je v njem lahko razprostrlo. To odprtost svetloba sicer osvetli, nikakor pa je šele sama ne prinaša in oblikuje. Tudi tema namreč potrebuje to odprtost, sicer ne bi mogli stopati skozi in jo prepotovati.

352

Noben prostor ne bi mogel stvarjem uprstorjati njihovega mesta in pripadnosti in noben čas ne bi mogel postajanju in minevanju časiti njihove ure in leta, tj. razsežnosti in trajanja, če ne bi bila prostoru in času, če ne bi bila njuni sopripadnosti že podarjena v njima vladajoča odprtost.

Govorica Grkov je to sproščanje prostega, ki vse odprto šele obvarja /ge-währt/, imenovala *a-létheia*, ne-skritost. Ta ne odpravlja skritosti. In to tako zelo, da razkrivanje vedno potrebuje skrivanje.

Na to razmerje je namigoval že Heraklit z izrekom:

phýsis krýptesthai philei (B 123)

»Iz samega sebe vznikajočemu je lastno, da se skriva.«

Skrivnost tolikokrat omenjanc grške svetlobe temelji na ne-skritosti, na njej obvladujočem raz-skrivanju. Pripada skritosti in se tudi sama skriva, in sicer tako, da v tem samoodtegu stvarjem prepušča njihovo iz njihovega obmejevanja vznikajoče pomujanje. Ali morda med zaprtostjo do usode in še

nemišljeno, še odtegujočo se neskritostjo ne vlada komaj sluteno sovisje? Je zapiranje pred usodo morda že dolgo trajajoča pridržanost neskritosti? Mar ta namig v skrivnost še nemišljenc *a-létheie* morda ne kaže tudi v območje porekla umetnosti? Mar iz tega območja prihaja prigovor za proizvajanje del? Mar ne mora delo kot delo kazati v tisto človeku nerazpoložljivo, v samoskrivajoče se, da nam ne bi povedalo le tega, kar že vemo, poznamo in počnemo? Mar delo umetnosti ne mora omočevati /beschweigen/ tistega, kar se skriva, kar kot samoskrivajoče se v človeku priklicuje strahospoštovanje pred tistim, kar se ne pusti načrtovati in upravljati, ne preračunavati in ne izdelovati?

Mar je človeku te zemlje še dano, da zadržujoč se na njej najde svetno prebivališče /Weltaufenthalt/, tj. stanovanje, ki ga določa glas sebeskrivajoče se neskritosti?

Tega ne vemo. Vemo pa, da je v grški svetlobi skrivajoča se in to svetlobo še jamčeča *a-létheia* starejša in začetnejša in zato stanovitnejša /bleibender/ od slehernega po človeku izmišljenega in od človeške roke narejenega dela in uobličenja.

353

Vemo pa tudi, da skrivajoča se neskritost ostaja neprikazljiva /Unscheinbar/ in neznatna za svet, katerega mere postavljata astronomika in jedrska fizika.

A-létheia – neskritost v sebeskrivanju – gola beseda, nemišljena v tistem, kar priščetava zahodni-evropski zgodovini in iz nje izvirajoči svetovni civilizaciji.

Gola beseda? Nemočna vpričo početja in dejanj v gromozanski delavnici znanstvene tehnike? Ali pa je z besedo take vrste in takega porekla drugače? Na koncu prisluhnimo grški besedi, ki jo je izrekel Pindar na začetku svoje IV. nemejske ode (v. 6 isl.):

*rhema d' ergmáton chronióteron bioteúei,
ho ti ke sýn charíton tycha
glôssa phrenos ekséloi batheías.*

*»Beseda pa globlje v čas kot dejanja življenje določa,
če le z milostjo Harit
govorica potegne iz globine jo snujočega srca.«*

Prevedel Samo Krušič